

SAT-2G.307-2-PP-06

Българинът днес – една саморефлексия

Албена Накова

Bulgarians today - a self-reflection

Albena I.Nakova

Abstract: *The article, based on the results of a case study, conducted in a small Bulgarian town, revealed the perception of Bulgarians for themselves - how they see themselves today and what is their attitude towards Bulgaria.*

Key words: *Bulgarians, Bulgaria, motherland, patriotism, the great Bulgarians.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Често се пише и говори за негативизма в отношението на българите към себе си и своята държава, за подценяването на собствения етнос и увлечението и преклонението пред чужди държави, както в миналото, така и днес. Доколко това е оправдано? В настоящата статия чрез резултати и данни от емпирично социологическо изследване ще се опитам да разкрия представата на българите за себе си чрез един поглед от вътре - как виждат себе си днес самите те и какво е отношението им към България, като за целта съм използвала резултати и данни от case study, което проведох в края на 2015 г. в един малък град в България със смесено в етническо отношение население – гр. Ветово, Русенска област. Изборът на този град със смесено в етническо отношение население не е случаен. Причината да се спра на него е, че това е град, където във вековно съжителство живеят четири етнически общности – българи, турци, роми и татари, поради което населението има отчетливо формирана способност за етническа самоидентификация и ясно изработени механизми за самоопределение в многоетническа среда. С цел ясна идентификация именно на представите на българския етнос за себе си представените в статията емпирични данни касаят единствено българската етническа общност във Ветово. Изследването е представително за града. Съгласно последното преброяване на населението от 2011 г. населението на Ветово е 4417 души. Извадката е изчислена на 857 души, като от тях 276 са от български етнически произход, което отговаря на процентното представителство на българския етнос в състава на общото население на града.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Кой съм аз?

Ще започна с представата на интервюираните лица от български етнически произход за себе си. На респондентите беше предложено да представят себе си като отговорят на въпроса „Кой съм аз?“ Прави впечатление, че само 19,9% от тях посочват „българин“, когато описват себе си. Още по-малко са тези, които представят себе си като „европеец“ – 7,2%, а 6,5% споменават града, в който живеят. Малко повече са хората които представят себе си чрез такива характеристики като пол (12,0%), притежавано образование (11,6%), семейно положение (10,5%). Най-малко са респондентите, които посочват името си – 5,8%.

Най-голям дял от изследваните лица (58,8%) представят себе си като посочват различни свои качества: „дисциплиниран“ (29,4%), „добър“ (28,6%), „трудолюбив“ (25,4%), „умен“ (23,2%), „общителен“ (20,7%), „отговорен“ (19,9%), „весел“ (18,1%), „честен“ (14,1%), целеустремен“ (12,3%), „откровен“ (11,6%) и „неуверен, без

самочувствие“ (6,9%). Както се вижда, образът, който изграждат за себе си интервюираните българи, посочвайки различни свои качества, е почти изцяло позитивен. Присъства само една негативна характеристика. Този образ се включва изцяло в образа, който интервюираните лица създават за съвременния българин. Помолени да представят типичните характеристики, които според тях най-точно описват българите днес, респондентите посочват: „трудолюбиви“ (29,4%), „добри“ (25,4%), „честни“ (20,7%), „гостоприемни“ (18,5%), „умни“ (15,9%), „родолюбиви“ (15,2%), „толерантни“ (13,0%), „борбени, със силен дух“ (11,6%), „способни“ (10,1%), „ученолюбиви“ (9,4%), „държат на семейството“ (8,7%), „дисциплинирани“ (7,2%), „добри съседи“ (5,8% - една често посочвана от респондентите от райони със смесено етническо население характеристика) и от друга страна, „мързеливи“ (16,7%), „завистливи“ (15,6%), „егоисти“ (14,5%), „безотговорни“ (13,8%), „не са пестеливи“ (12,7%), „нахални“ (10,9%), „разединени“ (10,5%), „без самочувствие“ (9,8%), „бедни“ (8,7%), „не си търсят правата“ (7,2%), „не спазват нормите и правилата“ (6,9%), „заядливи“ (6,5%), „злобни“ (6,2%), „обезверени“ (5,8%), „негативисти“ (5,4%). За разлика от собствения образ, който е почти изцяло позитивен, образът който интервюираните лица изграждат за съвременния българин е с амбивалентен характер – в него са еднакво представени както позитивните, така и негативните характеристики, при това понякога присъстващи като двойки противоположни качества (например „трудолюбив“ и „мързелив“). Прави впечатление обаче, че въпреки амбивалентния характер на образа, негативните характеристики са приписани на съвременния българин с доста по-ниски проценти единодушие в сравнение с позитивните характеристики. И другото, което трябва специално да се отбележи, че в този образ присъства качеството „родолюбив“, като характеристика на съвременния българин.

Доста по-различна от представата на интервюираните лица за съвременния българин е представата им за „идеалния“ българин. Когато изграждат образа на „идеалния“ българин респондентите включват такива характеристики като: „трудолюбив“ (60,1%), „умен, интелигентен“ (56,6%), „обича родината си“ (55,1%), „успял“ (52,9%), „образован“ (47,1%), „с висок стандарт на живот“ (43,8%), „вярва в себе си“ (37,7%), „амбициозен“ (32,9%). Както се вижда в образа на „идеалния“ българин респондентите запазват част от позитивните характеристики, съдържащи се в образа на съвременния българин, а именно: „трудолюбив“, „умен“, „родолюбив“, но в същото време те добавят характеристики, които са точно противоположни на това, което интервюираните българи откриват в своите съвременници: „успял“, „образован“, „с висок стандарт на живот“, „вярва в себе си“, „амбициозен“, за разлика от днешните българи, които според тях са: „без самочувствие“, „бедни“, „обезверени“, „негативисти“. Както се вижда, и в идеала на интервюираните българи за това какъв трябва да бъде съвременният българин специално място заема характеристиката „обичащ родината си“. Това е характеристика, която присъства според тях в образа на съвременния българин, но това е и характеристика, която е част от идеала им за българин.

2. Отношение към родината.

Какво е за съвременния българин Република България? Интервюираните българи единодушно отговарят – „обща места на националната памет“ (62,3%) и „семейството и близките хора“ (62,3%), обединявайки по този начин в представата си за България национално значимото с личното и интимното. Сред останалите смисли, които респондентите влагат в представата си за Република България се открояват: „родовият корен“ (47,1%), „обща съдба“ (47,1%), „обща култура“ (37,7%), „красив природен кът“ (31,9%), „обща събития“ (23,6%), „обща герои“ (17,7%). За една десета част от респондентите обаче България е и „мястото, което искам да напусна“ (10,1%).

Като основна причина да смятат България за своя родина интервюираните лица с висока степен на единодушие посочват – „защото тук съм роден“ (88,8%). Други, не по-малко значими за тях причини да смятат България за своя родина са: „защото тук се чувствам у дома“ (55,4%), „защото тук живея“ (50,8%), „защото говоря с близките си на български език“ (47,9%), „защото тук се чувствам най-добре“ (34,8%), „защото тук имам минало“ (29,7%), „защото тук се реализирам“ (28,3%), „защото тук съм получил образованието си“ (25,0%). Има обаче 5,1% от респондентите, които „започват да не чувстват България като своя родина“ и също 5,1%, които „не смятат България за своя родина“, което най-вероятно отговаря на тази една десета от изследваните лица, за които България е мястото, което искат да напуснат.

Тези резултати напълно съответстват на оценката, която дават интервюираните респонденти за силата на чувството си за принадлежност към България: за 71,7% от тях чувството за принадлежност към България е много силно, за 18,2% - е силно, а за 10,1% - е слабо. Във връзка с това, когато трябва да определят „свои“ или „чужди“ се чувстват в България, 17,0% заявяват „свой в моята етническа общност“, 32,6% - „свой в държавата“, а 36,6% - „свой и в двете“, или общо 85,6% от българите се чувстват „свои“ - в своята етническа общност, в държавата или и в двете. В същото време 13,7% от респондентите се чувстват „чужди“ – 5,1% са „чужди в държавата“, 4,3% - „чужди в своята етническа общност“ и 4,3% - „чужди и в двете“.

Силното чувство за принадлежност към България, което заявяват интервюираните българи, определя и това, че когато трябва да посочат коя общност от хора чувстват най-близка, 51,5% от тях заявяват „хората, с които ме свързват общи събития, исторически дати и места“. На второ място те поставят „хората от моята етническа общност“ – 27,2%, а на трето с по 10,6% са „хората, с които живея в съседство“ и „хората, с които работя“. А когато определят най-близката за тях общност от хора в географски план, 40,2% посочват „моят град“, 33,7% - България, а 10,9% „регионът, в който живея“. Балканите, Европа и светът събират по 5,1%, което показва, че съвременният българин се чувства преди всичко именно българин, т.е. гражданин на България, свързан най-вече със своя град, своята страна и регионът, в който живее и в много по-малка степен гражданин на Европа и света.

Кое е това, което формира у днешния българин чувството за принадлежност към България и българската нация? Според интервюираните респонденти това са: националните традиции и обичаи (посочени от 89,4% от респондентите), националната памет (47,9%), българският език (41,3%), националната култура (30,1%), националната история (23,6%) и българското име (22,5%)⁵.

Специално внимание заслужава отношението на съвременния българин към патриотизма и разбирането му за патриотизъм. Ето как определят какво е патриотизмът днес интервюираните българи: за 88,4% от тях патриотизмът е обич към България като родина; за 31,5% патриотизмът е обич към България като култура; за 26,8% патриотизмът е обич към България като държава и държавни

⁵ В този и всички следващи случаи, когато сборът от процентите надхвърля 100, респондентите са посочвали повече от един отговор.

институции; за 19,6% патриотизмът е обич към България като исторически събития; за 18,5% патриотизмът е обич към родното място; за 15,9% патриотизмът е обич към България като територия с държавни граници; за 13,8% патриотизмът е обич към България като близки и познати хора; за 12,0% патриотизмът е обич към семейството. И в този случай има едни 10,9%, за които това е изпразнено от съдържание понятие днес.

Поводите за гордост на съвременния българин като гражданин на Република България са свързани с: българското национално историческо минало (посочено от 94,2% от респондентите); българските национални традиции и обичаи (63,8%); българската национална култура и изкуство (43,5%); българската национална наука (34,4%); българският национален спорт (27,2%). И отново 9,8% от респондентите, които заявяват, че не се гордеят с нищо.

Своето гражданско самочувствие съвременните българи дължат на: това, че са граждани на Република България (83,0% от респондентите); че са част от българската нация (58,4%); че могат да пътуват по света като граждани на държава-членка на ЕС (12,7%); и че имат възможност да живеят и работят и в други европейски държави (11,6%). И отново се повтаря тази една десета от съвременните български граждани, демонстриращи като цяло слабо чувство за принадлежност към България, които и в този случай заявяват: „нямам гражданско самочувствие“ (11,2%).

3. Великите българи.

Както стана ясно от представените данни, съвременните български граждани се гордеят с историческото си минало, с българската национална култура и изкуство, с българската национална наука, с българския национален спорт. Да видим кои са великите българи, с чиито имена те свързват българските постижения във всички тези области.

Сред най-великите исторически личности на България интервюираните лица подреждат: Васил Левски (посочен от 88,4% от респондентите), Христо Ботев (76,5%), Хан Аспарух (56,6%), Иван Вазов (48,2%), Цар Симеон Велики (43,1%), Паисий Хилендарски (36,9%), братята Кирил и Методий (31,5%), Хан Крум (30,4%), баба Тонка (29,0%), Александър Стамболийски (27,5%), Любен Каравелов (26,1%), Цар Борис I Покръстител (25,7%), Стефан Караджа (23,2%), Иван Асен II (21,4%), Софроний Врачански (19,9%), Ангел Кънчев (17,7%), Цар Борис III (14,9%), Стефан Стамболов (12,7%), Георги Сава Раковски (11,6%), Захари Стоянов (10,5%).

Най-големите български учени според респондентите са: Джон Атанасов (35,9%), Петър Берон (30,8%), Марин Дринов (21,7%), д-р Иван Митев (18,5%), Асен Златаров (15,9%), братя Миладинови (12,0%), Васил Кънчов (10,9%), проф. Александър Теодоров-Балан (9,1%), Цветан Лазаров (6,2%).

Сред видните български представители на изкуството и културата интервюираните българи открояват както големи български художници и писатели от близкото минало, така и наши съвременници – актьори, певци, художници и поети. Ето техните имена: Владимир Димитров Майстора (41,3%), Иван Вазов (40,6%), Стоянка Мутафова (36,6%), Георги Калоянчев (34,8%), Стефан Данаилов (29,7%), Вежди Рашидов (29,7%), Кольо Фичето (26,8%), Елин Пелин (25,4%), Йордан Йовков (24,0%), Пейо Яворов (23,2%), Радой Ралин (22,9%), Светлин Русев (21,4%), Валери Петров (19,9%), Никола Гюзелев (18,1%), Никола Вапцаров (16,7%), Валя Балканска (14,9%), Асен Разцветников (11,2%), Ран Босилек (10,5%).

А ето кои са най-големите български спортисти според интервюираните българи: Христо Стоичков (58,8%), Георги Аспарухов Гунди (47,5%), Стефка Костадинова (44,9%), Дан Колов (39,8%), Станка Златева (35,5%), Димитър Бербатов (33,7%), Ивет Лалова (31,2%), Григор Димитров (26,8%), Мария Гроздева (24,6%), Нешка Робева (22,9%), Албена Денкова (21,0%), Цветана Пиронкова (17,7%),

Александър Томов (14,5%), Янко Русев (12,3%), Антоанета Бонева (11,6%), Габриела и Стефани Стоеви (11,2%), Екатерина Дафовска (10,5%), Валентин Йорданов (9,8%), Любо Ганев (8,7%).

Както се вижда, българите, според интервюираните респонденти, имат своите велики личности, които са за тях повод за национална гордост и самочувствие.

4. Българинът и успехът.

Успехът е много важен за съвременния българин – той присъства като неразделна част от идеала на интервюираните българи за това какъв трябва да бъде българинът днес. Когато обаче описват себе си и най-типичните характеристики на днешните българи, характеристиката „успял“ отсъства, заместена от характеристики като „неуверени, без самочувствие“, „бедни“, „негативисти“, които по-скоро създават впечатлението за неуспех. Да видим все пак до колко успели се смятат интервюираните българи: 23,6% от тях твърдо заявяват „винаги съм се смятал за успял човек“; ако към тях добавим и 6,5% от хората, които твърдят „отскоро се смятам за успял човек“, можем да кажем, че приблизително една трета от интервюираните българи (30,1%) определят себе си като успели. В същото време обаче 35,1% заявяват „никога не съм се смятал за успял човек“, а 11,3% - „бях успял до 1989 г., а след това - стоп на успеха“. Заедно с хората, които отговарят „не знам“ (23,6% - доколкото един такъв отговор означава, че по-скоро не биха се определили като успели), получаваме 70%, 46,4% от които определят себе си като неуспели, а останалите трудно биха се нарекли успели. Това се потвърждава и от отговорите на въпроса: „Мислите ли, че днес е вашето време?“. Отново само 31,5% от интервюираните българи твърдо заявяват „днес е моето време“, докато 46,4% са категорични „днес не е моето време“, а за 22,1% „моето време остана в миналото“.

Липсата на успех създава чувство за несигурност у хората – само 17,4% от интервюираните българи се чувстват уверени в настоящето, почти половината – 47,1% - се чувстват донякъде уверени, донякъде неуверени, а 35,5% са категорично неуверени. За липсата на увереност и успех допринася изключително много финансовото състояние на интервюираните респонденти – повече от половината от тях – 59,0% - заявяват, че живеят „задоволително/с известни лишения“, а 23,6% - дори „бедно/с големи лишения“. „Добре/без лишения“ са казали, че живеят едва 17,4% от респондентите, а „заможно“ не е посочил нито един. Тази картина е доста далеч от образа на „успелия“, „с висок стандарт на живот“ българин, въплътен в идеала на интервюираните лица за съвременния българин. Известна надежда създава оценката на респондентите за перспективите на живота им. За 17,7% от тях перспективите са „много добри“, също 17,7% ги определят като „добри“, а за 64,5% - те са „нито добри, нито лоши“. Положителен момент все пак е, че нито един от респондентите не е определил перспективите за своя живот като „лоши“ или „много лоши“, което поражда известни надежди за промяна на положението в бъдеще.

Въпреки така обрисованата, не особено обнадеждаваща ситуация в живота на съвременния българин, той все пак има своите основания за лично самочувствие. Личното си самочувствие интервюираните българи дължат на: „интелектуални възможности и знания“ (47,1% от респондентите), „добро семейство и домашен уют“ (41,3%), „приятели, на които мога да разчитам“ (35,5%), „притежавани ценни нравствени добродетели“ (23,6%), „мога да се справя във всяка ситуация“ (17,7%), „финансова стабилност“ (17,4%), „гражданин съм на България“ (14,1%). 23,6% от респондентите обаче категорично заявяват „нямам никакво самочувствие“.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Опитах се да представя един портрет на съвременния българин от един малък град в България, видян през собствените му очи – човекът, който се очерта е без особено самочувствие, в не особено добро финансово състояние, без особени

шансове за успех в живота, но е човек, обичащ своята родина, със силно чувство за принадлежност към България, чувстващ се „у дома“ и „свой“ в своята страна, със силно развито чувство за патриотизъм, притежаващ своите поводи за гордост като гражданин на Република България и съзнанието за великите представители на своя род и родина. Разбира се, оказа се, че сред българите има и такива, които не чувстват България като своя родина, които се чувстват „чужди“ в нея и гледат на нея като на „мястото, което искат да напуснат“, за които патриотизмът е изпразнено от съдържание понятие днес и които нямат никакви поводи за гордост като граждани на Република България. За щастие те са много малка част от съвременните българи.

За контакти:

Доц. д-р Албена Илиева Накова, Институт за изследване на обществата и знанието, БАН, тел.: 0889991332, e-mail: albena_nakova.manolova@abv.bg